

Реља Б. Жељски*

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СЛОЖЕНИХ ОБЛИКА ПОЛИТИЧКОГ НАСИЉА: ТЕРОРИЗАМ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗУ ОД 1994. ДО 2009. ГОДИНЕ

Сажетак

Тероризам који је ескалирао на Северном Кавказу после распада СССР-а већ дужи низ година се налази у фокусу деловања свих политичких чинилаца у Руској Федерацији, будући да представља највећу претњу по националну безбедност, а крајем деведесетих година XX века је био један од кључних фактора који су ову земљу довели на корак од територијалне дезинтеграције. У раду је показано да севернокавказки етно-сепаратистички тероризам представља једну од карика у ланцу глобалног тероризма радикалних исламиста – џихадиста, чији је циљ стварање универзалне муслиманске државе засноване на шеријатском праву. Анализирају се узроци и основе овог облика политичког насиља на територији Руске Федерације, као и његове особености у односу на активности терористичких организација у другим деловима света. У форми сажетих студија случаја дата је ретроспектива организовања, извођења и последица највећих терористичких напада за које су одговорни терористи са Северног Кавказа, као и реакција руских државних

* Академија за националну безбедност у Београду.

органа, а пре свега безбедносних структура, на ову врсту изазова.

Кључне речи: Северни Кавказ, узроци и основе тероризма, вехабизам, глобални тероризам, финансирање терористичких напада, психолошки профил терориста.

После завршетка хладног рата свет се, уместо да уђе у период хармоничних међународних односа и мирне коегзистенције држава и народа, суочио са транснационалним тероризмом као новим прворазредним безбедносним изазовом, који је запретио да озбиљно дестабилизује друштвено-политичке прилике на глобалном нивоу. Наступио је период „кризе постојећег политичког система у чијој основи се налазе националне државе, што су поједине радикалне организације и групе покушале да, примењујући терористичке методе као инструмент борбе, искористе како би спровеле дугорочну стратегију чији је циљ реализација алтернативног пројекта „новог светског поретка“, заснованог на исламу“¹.

Према америчком политикологу Џозефу С. Нају Млађем, експанзији савременог транснационалног тероризма пресудно су допринеле две групе фактора. У првом реду је то научно-технички прогрес, односно „демократизација технологије“, због чега су комуникациони системи, превасходно интернет, и инструменти за масовно уништење постали веома јефтини и доступни широком кругу појединаца и група. Нај је с тим у вези луцидно приметио да „у данашње време трошкови за отмицу авиона незнатно превазилазе цену авионске карте“². Ово се може довести у везу с тезом Хане Аренд да је „технички развој средстава насиља доспео данас до тачке на којој ни један политички циљ не би могао на прихватљив начин да кореспондира с њиховим деструктивним потенцијалом или да оправда њихову актуелну употребу у оружаном сукобу“³.

1 Сергей Веселовский, *Многостороннее сотрудничество в борьбе с транснациональным терроризмом*, Издательская группа „Navona“, Москва, 2009, стр. 7-8.

2 Цитирано према Сергей Веселовский, *наведено дело*, стр. 35.

3 Hana Arent, *O nasilju*, Alexandria press, Nova srpska politička misao, Beograd, 2002, str. 9.

И поред закључка да није потребно богатство да би се организовао разоран терористички напад или спектакуларни акт неког другог облика политичког насиља, не треба изгубити из вида да експоненти глобалног тероризма заправо располажу огромним финансијским ресурсима стеченим превасходно криминалним деловањем. Илустрације ради, Рој Медведев наводи да према прорачунима експерата руских специјалних служби, укупан буџет „терористичког рата“ против Руске Федерације „износи 100 милиона долара годишње“⁴. Када се узму у обзир обе околности – да субјекат насиља може да делује и са невеликим средствима, као и да најопаснији субјекти истовремено могу да рачунају на огроман новац за спровођење политички мотивисаних насилних активности, постаје јасно пред каквим изазовима се друштво налази у актуелном тренутку.

Тероризам спада у нетрадиционалне безбедносне изазове, с обзиром да нема јасно дефинисане и очигледне субјекте, за разлику од традиционалних изазова, где су субјекти политичког насиља државе, војни блокови, политичке организације, сукобљене стране у грађанском рату и сл. Истовремено испољавање и сједињавање нетрадиционалних и традиционалних безбедносних изазова, попут грађанског рата и субверзија, довели су током Првог (од 1994. до 1996. године) и Другог чеченског рата (од 1999. до 2009. године) у питање чак и опстанак Руске Федерације у данашњим државним границама. Насупрот томе, совјетска држава је у значајној мери била безбедна од ескалације тероризма већих размера. Наиме, у условима функционисања тоталитарне државе, с безбедносним службама које су располагале широким овлашћењима с једне, као и малим могућностима финансирања терориста из иностранства с друге стране, у СССР-у није било услова за деловање терориста. На основу ових показатеља се може извести закључак да је „у условима диктатуре или терора, покушај опозиционог деловања уз интензивну примену терористичких метода осуђен на неуспех“⁵.

Поред општих узрока политичког насиља, стварању услова за појаву тероризма у Руској Федерацији после рас-

4 Рој Медведев, *Путин – повратак Русије*, Новости, Београд, 2007, стр. 141.

5 Юрий Горбунов, *Терроризм и правовое регулирование противодействия ему*, Молодая гвардия, Москва, 2008, стр. 67.

пада СССР-а допринели су и бројни специфични фактори: делатност партија, покрета, фронтова и организација склоних примени насилних метода; противзаконито деловање криминалних организација усмерених на дестабилизацију друштва; слабљење државне контроле над економским и финансијским ресурсима, као и над прометом наоружања; слабљење система заштите војних објеката као извора за наоружавање субјеката недржавног насиља; распрострањеност „правног“ нихилизма; појава и ширење употребе плаћеника и професионалних убица; укључивање великог броја припадника Министарства одбране, МУП-а и ФСБ-а у криминалне структуре; продор и деловање страних екстремистичких и терористичких организација и верских секти на територији Руске Федерације; пропусност руских граница за избеглице из чланица ЗНД и суседних држава; негативан утицај средстава јавног информисања, укључених у заговарање и стварање култа насиља.⁶

Према Људмили Изилџајевој, основни узроци тероризма на Северном Кавказу су „нецивилизована, неинституционализована и недемократска борба за власт, као и настојање одређених друштвених сила да манипулишу институцијама власти у складу са својим партикуларним интересима; неадекватно изабрана форма организовања регионалних органа државне власти, без уважавања историјских и савремених друштвено-политичких регионалних особености; пропусти федералних власти, усредсређених готово искључиво на војно-политичке, доминантно репресивне акције“⁷. Експанзији тероризма у региону допринела су и „нерешена социјално-економска и политичка питања, попут сиромаштва, незапослености, маргинализовања одређених слојева на друштвеној лествици и оштра диференцијација становништва по примањима и животном стандарду“⁸.

Тероризам је као политички феномен и сам изазвао низ негативних последица у готово свим сферама друштвеног

6 Видети опширније у Борис Путилин, *Террористический интернационал*, Издательство „Кучково поле“, Жуковский – Москва, 2005, стр. 194-195.

7 Людмила Изилџајева, „Чеченский терроризм“: причины появления, направления минимизации, *Чеченская Республика и Чеченцы. История и современность*, *Материалы Всероссийской научной конференции*, Наука, Москва, 2006, стр. 490.

8 Исто, стр. 489.

живота у региону Северног Кавказа, укључујући и економију. Између осталог, утицао је на минимизирање интересовања инвеститора за улагање у севернокавказку привреду, злоупотребу „легалних токова новца за финансирање терористичких напада“⁹, па чак и на појаву тенденције коришћења терористичких метода за противзаконито богаћење субјеката овог облика политичког насиља, који своје структуре неретко везују за организоване криминалне групе, с којима остварују сарадњу у веома уносним пословима, попут трговине људима, наркотицима, оружјем и нафтом, отмицама и наплатама откупа, рекетирања, фалсификовања новца и докумената, итд.

Према Борису Путилину, особености тероризма у Руској Федерацији после распада СССР-а биле су: „постојање широког спектра терористичких организација различитих оријентација (националистичке, религиозне, левичарске и десничарске, неофашистичке, итд.); релативно непознавање овог феномена до деведесетих година XX века и, следствено томе, необученост правосудних и безбедносних структура да му се ефикасно супротставе; различите оцене тероризма и терориста у зависности од региона и субјеката федерације (од националних хероја до злочинаца), што је било повезано с растом националистичких и сепаратистичких тежњи локалних елита; недостаци руског законодавства у области борбе против тероризма“¹⁰.

За Северни Кавказ је карактеристичан националистички тероризам сепаратистичких снага, односно етно-сепаратистички тероризам, усмерен на парализовање делатности органа федералне власти и стицање политичке и економске независности. Као и за већину других терористичких организација окупљених око наведених циљева, важан узрок севернокавказког етно-сепаратистичког тероризма је незадовољство положајем, односно поседовање изономичних национално-статусних права у Руској Федерацији, у којој народи из којих потичу терористи „представљају мањину“¹¹.

9 В. Зайцев, Андрей Городецкии, Раиса Илюхина, Финансирование терроризма и противодействие этому процессу, *Организационно-правовые вопросы борьбы с терроризмом*, Наука, Москва, 2006, стр. 113-114.

10 Борис Путилин, *наведено дело*, стр. 195.

11 Драган Симеуновић, *Тероризам. Општи део*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, стр. 169.

Севернокавказки терористи себе сматрају борцима за слободу, одбацујући могућност да у њиховом деловању има елемената противних законима и моралу. Стога су својим организацијама давали имена која нису имала везе с тероризмом. Тако је Шамил Басајев своју групу назвао „Обавештајно-диверзиони батаљон чеченских мученика „Ријад ас-Салихин“ (Врт праведника)¹². Као објекти напада обично су бирани симболи федералних власти – државни руководиоци различитог нивоа, официри и војници оружаних снага, припадници полиције и других безбедносних структура, политички и религиозни лидери, чија је ликвидација увек уносила страх¹³, несигурност и неповерење грађана према власти. Наиме, грађани су довођени у позицију да се запитају каква их судбина очекује ако утицајни руководиоци и безбедносне структуре нису у стању да заштите себе и сопствене интересе.

Највећи број севернокавказких терориста је регрутован међу особама са особеним системом „вредности“ и животним приоритетима, вођеним мишљу „о учешћу у светој мисији“¹⁴, односно снажном и искреном приврженошћу радикалној исламистичкој идеологији за коју су били спремни да убију или буду убијени. Стога су исправни закључци оних психолошких истраживања која показују да тероризам у контексту функционалне усмерености личности и међуљудских односа треба посматрати као „средство“, а не као „синдром“¹⁵, те да су с научне тачке гледишта неодрживе хи-

12 С. Бережной, Основные тенденции ультрарадикального исламизма (ваххабизма) на территории Северного Кавказа, *Чеченская Республика и Чеченцы. История и современность, Материалы Всероссийской научной конференции*, Наука, Москва, 2006, стр. 523.

13 После терористичког напада Басајева на Буђеновск 1995. године руски психотерапеути су у раду с децом изложеном насиљу применили до тада непознат метод – давали су им задатак да напишу писма својим страховима, како би их лакше превазишли. Једно дете је написало: „Здраво, мој страху! Ја те мрзим због тога што долазиш да ме мучиш...“ (Татјана Гантимурова, Бахтиар Ахмедханов, *Недорогие Россияне – почём пушечное мясо*, ЭКСМО, Москва, 2009, стр. 89).

14 Алексей Малашенко, *Исламская альтернатива и исламистский проект*, ВЕС МИР издательство, Москва, 2006, стр. 185.

15 Arie W. Kruglanski, Shira Fishman, Terrorism between „Syndrome“ and „Tool“, *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 15, No.1, February 2006, Washington, pp. 45-46.

потезе „о доминацији патолошких личности у терористичким круговима“¹⁶.

Међу севернокавказским терористима је било људи из различитих друштвених слојева, разноврсних професија, нивоа образовања и социокултурног развоја. Да нису сви терористи потекли из кругова сиромашне и необразоване омладине, потврђују и следећи примери: двадесетосмогодишња професорка информатике Маријам Шарипова из Дагестана је 2010. године извршила самоубилачки терористички напад у московском метроу; припадник џамаата „Шеријат“ у Махачкали Абдузагир Мантајев потицао је из угледне породице, завршио је Дипломатску академију при МИП-у Руске Федерације и стекао докторат из политичких наука на тему „Вехабизам и политичка ситуација у Дагестану“; Зубаир Хијасов, пре него што је као терориста погинуо у специјалној операцији безбедносних структура 2006. године, био је заменик министра културе Дагестана и позоришни редитељ.¹⁷

Посебно место међу савременим методама извршавања терористичких напада широм света, па и на Северном Кавказу, заузимају активности бомбаша-самоубице, које већ извесно време имају примат над другим начинима деловања терориста. Узроци све чешћег ангажовања бомбаша-самоубица за извршење терористичких напада су лак приступ објектима насиља и велика вероватноћа да ће му бити нанета штета; сразмерно мали трошкови за припрему напада и самих извршилаца; снажан одјек напада у друштву, уз изазивање страха и панике; значајан пропагандни ефекат, који доприноси врбовању нових добровољаца, спремних на „мученичку“ смрт. Анализа поступака терориста-самоубица показује да су у питању особе за које је карактеристично „потпуно одсуство психолошке идентификације и саосећања са жртвама, осећај посебног значаја и уживљавање у улогу „изабраног“ мученика, проистекло из важности „мисије“, као и одсуство страха од смрти, која се не тумачи као крај живота, већ као почетак новог, срећнијег и квалитетнијег бивствовања“¹⁸.

16 Martha Crenshaw, *The Psychology of Terrorism: An Agenda for the 21st Century*, *Political Psychology*, Vol. 21, No. 2, June 2002, p. 407.

17 Видети опширније у Сергей Суций, *Северный Кавказ – реалии, проблемы, перспективы первой трети XXI века*, URSS, Москва, 2012, стр. 295-296.

18 Константин Горбунов, *Терроризм: история и современность. Социально-*

Приликом обуке, будући бомбаши-самоубице (шахиди) се убеђују да их после „мученичке смрти“ чека одлазак у рај, опрост свих грехова и почаст у универзалној муслиманској држави за њих и њихове породице. Шахиди пре извршења терористичког напада пролазе психолошку индоктринацију и бивају уведени у стање религиозне екстазе у коме остају све до смрти. У акцију одлазе уверени да су њихови животи неважни у поређењу с величином циља вођења цихада и ништавни у односу на благодети које их чекају у рају. Ово представља грубо одступање од учења традиционалног ислама, према коме су шахиди „само они муслимани који су изгубили живот за веру, умрли у току хаџилука и сл., док се самоубиство, а нарочито деловање самоубица које са собом у смрт одводе друге људе, сматра неопростивим грехом“¹⁹.

За терористе са Северног Кавказа најпожељнији извршиоци самоубилачких напада су жене, нарочито млађе особе чији су мужеви, браћа или други блиски сродници погинули у сукобима с федералним снагама. У друштву са снажном традицијом извршења „крвне освете“ је релативно лако наговорити поједине Чеченке на самоубилачки напад ради освете сродника погинулих у борбама против Руса. Васпитане у традицији беспоговорног извршавања наређења мушкараца, оне постају погодан „материјал“ за индоктринацију, која се поспешује присиљавањем на коришћење психоактивних супстанци, физичким кажњавањем, претњама смрћу и силовањима, као и различитим облицима психичког понижавања.

Чеченски терористи су током Другог чеченског рата нападе на руске циљеве масовно изводили користећи бомбаше-самоубице женског пола. У својеврсном „батаљону смрти“ који је Басајев формирао 1999. године по угледу на сличне примере на Блиском Истоку, било је 32 жене. У бројним случајевима се показало да је женама-терористима било лакше него мушкарацима да неопажено прођу контролне пунктове безбедносних структура и приближе се мети напада. Постоје индиције да су бројне отмице младих девојака, извршене то-

---

психологическое исследование, Форум, Москва, 2012, стр. 250-252.

19 Светлана Кузина, *Политическое насилие: природа, манифестирование и динамика в глобализирующемся мире*, Ростов-на-Дону, 2010, стр. 237-238.

ком и после 2004. године, имале за циљ насилно регрутовање извршитељки самоубилачких терористичких напада.

На Северном Кавказу су терористички напади почели да се спроводе у периоду који је непосредно претходио Првом чеченском рату, те се може рећи да су представљали најаву сукоба великих размера између федералног центра и центрифугалних снага у региону. Први терористички акт на Северном Кавказу догодио се 24. децембра 1993. године у Ростову на Дону, где су четворица Чечена отели аутобус и хеликоптер, а затим затражили откуп за таоце. У потоњој акцији руских специјалних служби таоци су ослобођени, а тројица од четворице терориста су после потере ухапшени на територији Чеченске Републике.²⁰

Први терористички напад већих размера организован од стране Чечена лојалних Дудајеву догодио се у месту Буђеновск у Ставропољском крају 14. јуна 1995. године, у периоду када се чинило да ће руска страна убрзо однети коначну победу у Првом чеченском рату. Организатор терористичког акта био је Шамил Басајев. Геннадј Трошев атак на Буђеновск доводи у везу са „бомбардовањем Басајевљеве куће 3. јуна, у којем је погинуло једанаест чланова његове породице“²¹, као и с тешким поразом који је чувени Басајевљев „Абхаски батаљон“ претрпео почетком јуна код Ведена, древне престонице Чеченије. Стога је терористички напад који је уследио за Басајева био акт вршења својеврсне „крвне освете“.

Терористи су после препада на локалну болницу поставили политичке услове – прекид рата у Чеченији, повлачење руских снага и почетак мировних преговора између Дудајева и председника или премијера Руске Федерације, уз посредовање службеника Организације уједињених нација. Руска страна се одлучила за репресиван одговор, па су њене безбедносне службе, предвођене специјалном јединицом “Алфа”, извршиле препад на болницу који ипак није донео жељене резултате. Уследили су преговори Басајева и премијера Виктора Черномирдина у којима је договорено да терористи пусте таоце, а Москва прекине борбена дејства у Чече-

20 Видети опширније у Николай Гродненский, *Вторая чеченская – история вооруженного конфликта*, Русская панорама, Москва, 2010, стр. 361-362.

21 Геннадий Трошев, *Чеченский излом – дневники и воспоминания*, Время, Москва, 2008, стр. 135.

нији и започне мировне преговоре. Терористима је гарантован безбедан повратак у Чеченију, где су повели 120 талаца, укључујући неколико новинара, као и депутате Думе и Савета Федерације који су се добровољно пријавили да пођу.²² Испуњавајући захтеве терориста Черномирдин је направио несвакидашњи преседан, противан свим теоријским и практичним поставкама о начину поступања у случају реаговања на терористички напад.

Према званичним подацима, на руској страни је погинуло 129, а рањено 415 људи. На страни терориста је било 19 погинулих и 20 рањених, од укупно 195 учесника у нападу. Догађаји у Буђеновску су показали да Москва није била у стању да локализује рат искључиво на подручју Чеченије. Осим тога, постало је јасно да руска страна „није била добро припремљена за превентивно деловање на плану спречавања ескалације тероризма“²³, те да су у том смислу начињени бројни пропусти.

Слабости у редовима руских безбедносних структура задужених за антитерористичко деловање биле су уочљиве и приликом напада чеченског команданта Салмана Радујева на дагестански град Кизлар у јануару 1996. године, изведен на сличан начин као и акција Басајева у Буђеновску. Овога пута терористи нису изнели политичке захтеве, већ су само затражили да им се омогући одлазак у Чеченију с делом талаца. Конкретан циљ терористичког акта остао је непознат, али је индикативно да је изведен у тренутку када су се Чечени налазили на ивици потпуног пораза у Првом чеченском рату. Стога се извесним чини да им је намера била да код становништва изазову страх, а федералне власти наведу на нове преговоре о примирју.

Руско руководство је било свесно да би преговори с терористима, али и евентуални неуспех антитерористичке операције, изузетно негативно одјекнули у домаћој јавности и смањили шансе Бориса Јељцина да поново победи на председничким изборима, те је дозволило Радујеву да се с

22 Видети опширније у Михаил Жирохов, *Семена распада: войны и конфликты на территории бывшего СССР*, „БХВ-Петербург“, Санкт-Петербург, 2012, стр. 496-499.

23 Валентин Рунов, *Чистилище Афгана и Чечни*, ЭКСМО, Москва, 2012, стр. 484.

таоцима упути у Чеченију. Међутим, одлука је убрзо промењена, па су руске снаге напале конвој Радујева, који је излаз пронашао у заузимању места Првомајско. У покушају да се пробију из руског окружења, погинуло је и рањено више од 50 терориста и 15 талаца.²⁴

Нова серија великих терористичких напада уследила је крајем деведесетих година XX века и у првим годинама XXI века. После више пораза у активној фази Другог чеченског рата, која је трајала до фебруара 2000. године, као и због немогућности да пређу у контраофанзиву у наредне две године, Чечени су, почев од маја 2002. године, покушали да преокрену рат у своју корист извођењем серије терористичких напада, у којима је страдао велики број војника и цивила. Терористи су при томе бирали различите циљеве на Северном Кавказу и изван њега, користећи широк спектар убојних средстава.

Један од највећих и по последицама најзначајнијих терористичких напада догодио се 22. октобра 2002. године у Москви, када је група од око 40 терориста под командом Мовсара Барајева извршила упад у позориште на Дубровки у време извођења мјузикла „Норд-Ост“. Напад на московско позориште навео је Владу Руске Федерације да предузме низ свеобухватних безбедносних мера, укључујући повећање степена обезбеђења свих стратешки важних објеката у земљи, појачани надзор на аеродромима и пругама, превентивно деловање на спречавању продора чеченских терористичких група у друге републике и др.

Руске власти су раније дефинитивно одбациле сваку могућност чињења уступака терористима, што је председник Руске Федерације Владимир Путин једном приликом објаснио кратком реченицом претеће садржине: „Русија не води преговоре с терористима – она их уништава“²⁵. Ипак, за решавање талачке ситуације изабрале су више пута примењивану тактику преговарања и наговештавања проналажења компромиса, чији је једини циљ било мотивисање терориста да ослободе што је могући већи број талаца, како би у акцији спасавања која уследи било мање невиних жртава. Наиме,

24 Видети опширније у Михаил Жирохов, *Семена распада: войны и конфликты на территории бывшего СССР*, стр. 503-505.

25 Людмила Изилева, *наведено дело*, стр. 491.

припреме за упад руских специјалних снага у позориште су почеле оног тренутка када се сазнало за терористички напад.

Непосредно пре упада руских специјалаца успешно је спроведена психолошка операција, која је започела наводним „цурењем“ информације да ће јуриш почети 26. октобра у три сата после поноћи. Напетост међу терористима је расла до максимума, да би протоком времена у коме није дошло до упада, у њиховим редовима дошло до релаксације, па и смањења опреза. Јуриш руских специјалаца је почео у 5:17 часова, када је кроз вентилационе цеви у позориште пуштен нервно-паралишући гас фентанил. Неколико секунди пошто је гас почео да делује, снајперисти су прецизним хицима у главу ликвидирали бомбаше-самоубице женског пола, а затим је започело ликвидирање терориста у сали. Убијен је Барајев, иначе једини терориста откривеног лица, као и сви с фантомкама на глави како би се избегла могућност да неко од њих намерно или приликом конвулзија изазваних гасом активира експлозивне направе. Убијено је 40 терориста, 21 мушкарац и 19 жена. Један од кључева успеха антитерористичке операције лежи у чињеници да је читава акција трајала мање од десет минута. Према званичним извештајима, од укупно 912 талаца 129 је изгубило живот приликом акције спашавања, махом од последица тровања гасом за које нису на време добили противотров, док је петоро ликвидирано од стране терориста.

Уколико се пође од критеријума да се операције ослобађања талаца „могу сматрати успешним у ситуацијама када је број недужних жртава мањи од 25%, тада се у ту категорију може сврстати и акција специјалаца у Дубровки“²⁶, што им признају експерти за антитерористичко деловање из целог света. Сенку на успешно деловање специјалних снага бацио је изостанак координације и неадекватна реакција логистике, која није на правиан начин прихватила и медицински збринула таоце после акције спашавања.

Број терористичких напада у Руској Федерацији повећавао се из године у годину. У првој години антитерористичке кампање, односно Другог чеченског рата, таквих напада је било 20, да би до 2003. године број нарастао до 561. Око

26 Борис Путинин, *наведено дело*, стр. 159.

94% терористичких аката извршено је у Јужном федералном округу, који обухвата и Северни Кавказ, а чак 492 случаја забележено је у Чеченској Републици.²⁷

Терористички напад без преседана по суровости, као и одлуци да главни објекти насиља буду деца, догодио се 1. септембра 2004. године у Беслану, северноосетијском градићу од око 35 хиљада становника. На Дан знања, односно почетак школске године, напад је извршила терористичка група од 32 члана. Према оперативним сазнањима ФСБ-а, чинили су је Чечени, Ингуши, Осетини, Арапи, па чак и Руси, предвођени Русланом Хучбаровим званим „Пуковник“, који се од 1998. године налазио на руским потерницама.

Учећи се на искуствима из претходних напада, терористи у Беслану су по упаду у школу избили све прозоре, како би онемогућили руске специјалне јединице да, као у случају напада на Дубровки, у зграду пуне нервно-паралишући гас и неутралишу отмичаре. Терористи су изнели низ политичких захтева, укључујући и признавање независности и повлачење руске војске из Чеченије. Власти у Москви, као и у претходним случајевима, нису биле раде да се упуштају у преговоре с терористима, али их је чињеница да се међу таоцима налазило неколико стотина деце нагнала да размишљају о уступцима који су се односили на пуштање раније заробљених севернокавказских терориста и гарантовање безбедног повлачења терориста из Беслана.

На захтев Руске Федерације одржана је хитна седница Савета безбедности УН, који је једногласно осудио напад. Међутим, терористи се нису освртали на ове спољне утицаје, нити на мирољубиве апеле муфтија Чеченије и Ингуштетије и јорданског краља Абдула, по веровању многих муслимана директног потомка пророка Мухамеда, који је допутовао у посету Москви.

Неочекивано, у школској згради је 3. септембра одјекнуло неколико експлозија, после чега је започео стихијски јуриш федералних и републичких безбедносних органа и осетинских добровољаца. На челу акције су стајали рођаци отете деце, па је специјалним јединицама преостало само да их „покривају“ ватром. Приликом терористичког напада и

27 Видети опширније у Николай Гродненский, *Вторая чеченская – история вооруженного конфликта*, стр. 430-527.

акције спасавања која је уследила, физичком и психичком насиљу било је подвргнуто близу 1300 лица, махом деце и старијих малолетника. У драми која је трајала три дана погинуло је 338 талаца (355 према другим изворима), од тога 186 деце. Страдало је и десет припадника специјалних јединица „Алфа“ и „Вимпел“, што су били највећи губици ових структура од њиховог оснивања. Од укупно 32 терориста преживео је само двадесетчетворогодишњи Нурпаши Кулијев, који је у заробљеништву изнео детаљне податке о учесницима, припремама и извршењу напада.

Страдања у Беслану су у руском друштву изазвале већу колективну трауму од свих других терористичких напада радикалних исламиста и сепаратиста пре и после тога. Социолошка истраживања су показала да се ситуација у граду „није у потпуности нормализовала ни неколико година после терористичког акта“²⁸. Републичке и федералне власти су одмах после напада уложиле напоре како би убедиле Осетине да у циљу освете не започну нови грађански рат против Ингуша, у којима су, уз Чечене, видели главне кривце за крвопролиће.

Поједини западни медији, попут британског „Фајненшл тајмса“, су на специфичан начин конотирали напад у Беслану, описујући га као „кажњавање Путина зато што није хтео да учини уступке Чеченији“. „Гардијан“ је изразио сумњу у способност Москве да се избори са ситуацијом на Северном Кавказу и позвао на усаглашену, колективну, ненасилну међународну акцију, која би подразумевала распоређивање мировних снага ЕУ или НАТО-а под патронатом УН-а у региону. У немачкој штампи су доминирали негативни извештаји о руским властима, док су главни субјекти политичког насиља, уместо терористима, називани „устаницима“, „борцима за слободу“, „побуњеницима“ или „сепаратистима“. У Великој Британији су преовладали термини „устаници“, „нападачи“ и „радикали“, у САД се писало о „побуњеницима“, „наоружаним лицима“ и „устаницима“, а у Француској о „бунтовницима“ и „командосима“.²⁹

28 Хасан Дзуцев, *Беслан после 1-3 септембра 2004 года – социологический анализ*, РОССПЭН, Москва, 2008, стр. 11.

29 Видети опширније у Рој Медведев, *наведено дело*, стр. 137-150. Медијски извештаји са сличном садржином и порукама објављивани су и у наредним годинама. Недавно су новинари CNN у „топлој причи“ о „црним удовицама“

Тенденциозни и по својој суштини нетачни и непрецизни коментари нису били ограничени само на медије, већ су долазили и из научних кругова, па је тако предавач у „Вудро Вилсон школи за јавну администрацију и међународне односе“ на Универзитету Принстон и експерт за Руску Федерацију Џејсон Лијал заступао тезу да „побуњенички напади долазе као одговор на неселективно насиље федералних снага“, при чему је тројицу најпознатијих терориста – Басажева, Хатаба и Умарова, уместо терористима, назвао „салафистичким побуњеничким командантима“. Истовремено, сву одговорност за Други чеченски рат је приписао Москви, док је руске војнике укључене у сукобе описивао изразима „недисциплиновани“ и „пијани“³⁰. Професор политичких наука на Универзитету Сиракуза у САД Брајан Д. Тејлор углавном је избегавао да збивања у Беслану означи као тероризам, већ га је назвао „талачком кризом“ и „ужасним инцидентом“, а терористе описао као „побуњенике“³¹. Слично као Лијал и Тејлор, Метју Евангелиста сматра да терористички акти „изведени од стране појединих „чеченских бораца“ не би смели да послуже као изговор Руској Федерацији да чини ратне злочине и атроцитете на Северном Кавказу“³².

На основу таквих констатација, односно замена теза, може се стећи утисак да одговорност за страдање људи не лежи на терористима, већ на онима који не испуњавају њихове захтеве, док саме жртве одлазе у други план, постајући искључиво инструмент за постизање терористичких циљева или колатерална штета активности којима се проналази оправдање у непоступању или непримереном поступању друге стране, у овом случају руских власти. Истовремено, не треба губити из вида да су ови научници и медији иско-

---

као највећој претњи Зимским олимпијским играма у Сочију „показали неочекивану дозу разумевања за самоубилачко насиље исламистичких терориста“ (Зоран Ћирјаковић, Хладни рат против олимпијских игара, *Политика*, 9. фебруар 2014. године).

30 Видети опширније у Jason Lyall, Does Indiscriminate Violence Incite Insurgent Attacks? Evidence from Chechnya, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 53, No. 3, June 2009, SAGE, pp. 331-362.

31 Brian D. Taylor, Putin's „Historic Mission“. State-Building and the Power Ministries in the North Caucasus, *Problems of Post-Communism*, Vol. 54, No. 6, November/December 2007, pp. 3-16.

32 Видети опширније у Matthew Evangelista, *The Chechen Wars: Will Russia Go the Way of the Soviet Union?*, Brookings Institution Press, Washington, 2002.

ристили ситуацију насталу после незапамћеног терористичког напада како би, уместо заузимања позиције објективних аналитичара, преузели улогу лобиста за интересе западних земаља, залажући се за њихово војно присуство и ширење политичког утицаја на руској територији.

У појединим научним круговима запажа се тенденција посматрања прилика на Северном Кавказу из хладноратовске визуре, због чега се Руска Федерација као сукцесор СССР-а посматра у контексту империјалне силе и „тамнице народа“, а активности чеченских сепаратиста идеализују и тумаче као „демократска револуција“³³ против федералног центра. Најчешћа грешка се јавља приликом поистовећивања чеченског сепаратизма и тероризма са „ослободилачком борбом“³⁴ или покретом отпора, будући да ове појаве подразумевају постојање перманентног притиска, терора, репресије и кршења основних права и слобода чеченског народа од стране федералног центра. Међутим, од 1991. године све полуге власти у републици су припадале Чеченима, органи централних власти уопште нису функционисали на њеној територији, а погрому су у првом реду биле изложене руска и друге мањине, као и чеченско становништво које се опирали сепаратистичким тежњама владајућих етнонационалних елита.

Севернокавказки терористи су и после Беслана наставили да нападају цивилне циљеве широм Руске Федерације, док су безбедносне структуре на све начине настојале да спрече или бар ограниче број напада. Примера ради, само у првих десет месеци 2008. године откривено је и пресечено 69 кривичних дела са елементима тероризма, при чему је ухапшено више од 350 терориста. У току 2008. године „ликвидирано је 170 терориста, од тога 13 лидера терористичких група, на затворске казне је осуђено 198 лица, а откривено је и више од 180 терористичких база“³⁵.

33 Austin Jersild, *The Chechen Wars in Historical Perspective: New Work on Contemporary Russian-Chechen Relations*, *Slavic Review*, Vol. 63, No. 2, Summer 2004, Illinois, pp. 367-377.

34 Austin T. Turk, *Sociology of Terrorism*, *Annual Review of Sociology*, Vol. 30, 2004, p. 272.

35 Сергей Дьяков, *Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства*, Юридически центр Пресс, Санкт-Петербург, 2012, стр. 83.

Формално окончање руске антитерористичке операције у Чеченији и околним областима, односно Другог чеченског рата 16. априла 2009. године, није довело до деескалације тероризма директно или индиректно повезаног са Северним Кавказом. Већ 15. маја 2009. године је организован терористички напад на зграду Министарства унутрашњих послова у Грозном. Терористички напади и претње нападима трају без прекида до данашњих дана. Примера ради, у Москви је 26. новембра 2013. године ухапшено четрнаест наоружаних чланова организације „Ал Такфир вал-Хиџра“, једне од најрадикалнијих међународних исламистичких терористичких група, основане почетком седамдесетих година XX века у Египту, која је, према писањима Франс-преса, повезана са Ал Каидом.

Овај и слични случајеви указују да ће етно-сепаратистички тероризам и у будућности представљати прворазрядни безбедносни изазов за Руску Федерацију, која већ дужи низ година интензивно трага за делотворним превентивним и репресивним политичким, административним, економским и другим мерама за његово ефикасно, дугорочно и одрживо превазилажење.

Литература

- Arent, Hana, O nasilju, Alexandria press, Nova srpska politička misao, Beograd, 2002.
- Бережной, С. „Основные тенденции ультрарадикального исламизма (ваххабизма) на территории Северного Кавказа“, Чеченская Республика и Чеченцы. История и современность, Материалы Всероссийской научной конференции, Наука, Москва, 2006.
- Evangelista, Matthew, The Chechen Wars: Will Russia Go the Way of the Soviet Union?, Brookings Institution Press, Washington, 2002.
- Simeunović, Dragan, Terorizam. Opšti deo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009.
- Веселовский, Сергей, Многостороннее сотрудничество в борьбе с транснациональным терроризмом, Издательская группа „Navona“, Москва, 2009.

- Гантимурова, Татьяна, Ахмедханов, Бахтиар, Недорогие Россияне – почём пушечное мясо, ЭКСМО, Москва, 2009.
- Горбунов, Константин, Терроризм: история и современность. Социально-психологическое исследование, Форум, Москва, 2012.
- Горбунов, Юрий, Терроризм и правовое регулирование противодействия ему, Молодая гвардия, Москва, 2008.
- Гродненский, Николай, Вторая чеченская – история вооруженного конфликта, Русская панорама, Москва, 2010.
- Дзугцев, Хасан, Беслан после 1-3 сентября 2004 года – социологический анализ, РОССПЭН, Москва, 2008.
- Дьяков, Сергей, Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства, Юридически центр Пресс, Санкт-Петербург, 2012.
- Жирохов, Михаил, Семена распада: войны и конфликты на территории бывшего СССР, „БХВ-Петербург“, Санкт-Петербург, 2012.
- Зайцев, В. Городецкий, Андрей, Илюхина, Раиса, „Финансирование терроризма и противодействие этому процессу“, Организационно-правовые вопросы борьбы с терроризмом, Наука, Москва, 2006.
- Изиляева, Людмила, „Чеченский терроризм: причины появления, направления минимизации“, Чеченская Республика и Чеченцы. История и современность, Материалы Всероссийской научной конференции, Наука, Москва, 2006.
- Jersild, Austin, „The Chechen Wars in Historical Perspective: New Work on Contemporary Russian-Chechen Relations“, Slavic Review, Vol. 63, No. 2, Summer 2004, Illinois.
- Kruglanski, Arie W., Fishman, Shira, „Terrorism between „Syndrome“ and „Tool“, Current Directions in Psychological Science, Vol. 15, No.1, February 2006, Washington.
- Кузина, Светлана, Политическое насилие: природа, манифестирование и динамика в глобализирующемся мире, Ростов-на-Дону, 2010.

- Lyall, Jason, Does Indiscriminate Violence Incite Insurgent Attacks? Evidence from Chechnya, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 53, No. 3, June 2009.
- Малашенко, Алексей, Исламская альтернатива и исламистский проект, ВЕС МИР издательство, Москва, 2006.
- Медведев, Рой, Путин – повратак Русије, *Новости*, Београд, 2007.
- Путин, Борис, Террористический интернационал, Издательство „Кучково поле“, Жуковский – Москва, 2005.
- Рунов, Валентин, Чистилище Афгана и Чечни, ЭКСМО, Москва, 2012.
- Суций, Сергей, Северный Кавказ – реалии, проблемы, перспективы первой трети XXI века, URSS, Москва, 2012.
- Taylor, Brian D., Putin's „Historic Mission“. *State-Building and the Power Ministries in the North Caucasus, Problems of Post-Communism*, Vol. 54, No. 6, November/December 2007.
- Трошев, Геннадий, Чеченский излом – дневники и воспоминания, *Время*, Москва, 2008.
- Turk, Austin T. „Sociology of Terrorism“, *Annual Review of Sociology*, Vol. 30, 2004.
- Ћирјаковић, Зоран, „Хладни рат против олимпијских игара“, *Политика*, 9. фебруар 2014. године.
- Crenshaw Martha, „The Psychology of Terrorism: An Agenda for the 21st Century“, *Political Psychology*, Vol. 21, No. 2, June 2002.

Relja Zeljski

*CONTRIBUTION TO THE STUDY OF
COMPLEX FORMS OF POLITICAL
VIOLENCE: TERRORISM IN NORTH
CAUCASUS FROM 1994 TO 2009*

Resume

Process started by the dissolution of Soviet Union contributed greatly to intensifying of centrifugal and dissenting forces and escalation of different, base and complex forms of political violence within the territory of Russia, principally in North Caucasus region where between the years 1994 and 1996 and between the years 1999 and 2009, two consecutive local armed conflicts known as the First and Second Chechen War have erupted. As early as 1990s the proponents of separatist tendencies in North Caucasus became a part of global jihadist network. In an effort to further their political and economic goals, they increasingly relied on terrorist methods, even though on an international stage, they tried to present themselves as guerrillas, freedom fighters and an opposition to terrorism sanctioned by government in Moscow. In addition to the broad general factors that gave rise to global terrorism, the advent of terrorism in Russian Federation was facilitated by several distinctive factors such as: activities of political and other organizations prone to utilizing violent methods; Unlawful operation of criminal organizations aimed at destabilizing the society; weakening of state control over economic and financial resources, as well as over the arms trade and traffic; insufficient defense and lax security measures over military sites and installations which therefore served as sources of armament for violent non-state actor organizations; pervasive legal nihilism; widespread use of mercenaries and professional assassins; involvement of significant number of members of Ministry of Defense, Ministry of Internal Affairs and Federal Security Service in criminal activities and organizations; infiltration and operation of foreign extremist and terrorist organizations and religious

sects on the territory of Russian Federation; high permeability of Russian borders to refugees from CIS countries and other neighboring states. Negative influence of public media, instrumental in creating and perpetuating the cult of violence. Confluence of these factors contributed significantly to making the Russian Federation a target of some of the most brutal terrorist attacks. One such attack, occupation of the school in the town of Beslan by a group of terrorists from North Caucasus when great many people were taken hostage, resulted in death of a large number of children. Initially, Russian government and security forces were unable to find adequate means of combating terrorism, but have in time, taken an uncompromising stance in opposition to all forms of political violence, using a wide array of methods and vast material resources. This dissertation is an analysis of causes, bases and consequences of terrorism originating in North Caucasus region, as well as an attempt at outlining most important theoretical realizations and practical experiences of the state-organs of Russian Federation in enacting a comprehensive antiterrorist strategy. Intense study of terrorism in North Caucasus region found its scientific and social justification in recent events in this area of the world, which suggest that ethno-separatist North Caucasus terrorism will remain a supreme security challenge and a key threat to the stability of this region, as well as to the stability of the entire Russian Federation.

Keywords: North Caucasus, causes and bases of terrorism, Wahhabism, global terrorism, financing of terrorist actions, psychological profile of terrorists.